Dalia Karalienė,
Laimutė Valatkienė

Žvalgomieji tyrinėjimai Džiuginėnuose

2007 m. spalio 26 d. – lapkričio 9 d. ŽMA atliko žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus Džiuginėnų kaime (Telšių r., Gadūnavo sen.) projektuojamų Telšių miesto naujųjų kapinių praplėtimo vietoje. Tyrinėjimus užsakė Telšių rajono savivaldybė. Žemės kasimo darbus rankiniu būdu atliko UAB „Žimpra“ darbininkai. Darbai vyko 1,15 ha dydžio žemės plote, kuris patenka į Džiuginėnų piliakalnio su papėdės gyvenviete (A1379) ir Džiuginėnų (Siraičių) kapinyno (A1380) vizualinę zoną. Tyrinėjimų vieta – daugiausiai vietinių gyventojų privačių žemių sklypeliai. Pasak vietinių Džiuginėnų kaimo gyventojų, dar prieš kelerius metus ši žemė buvo dirbama, vėliau apleista. Džiuginėnų piliakalnis nuo žvalgomųjų tyrinėjimų vietos nutolęs 104 m į ŠR. P pusėje tyrinėtas žemės sklypas ribojosi su esamomis naujosiomis Telšių miesto kapinėmis. Šios kapinės tęsėsi ir į PR nuo minėtojo žemės ploto.

Džiuginėnų piliakalnis (Džiugo kalnas) įrengtas atskiroje kalvoje, Durbino upelio kairiajame krante. Aikštelė ovali, pailga Š–P kryptimi, 26x20 m dydžio. Joje rasta brūkšniuotos ir žiestos keramikos (žr. *LPA*, V., 2005, t. III, p. 118).

Džiuginėnų piliakalnis Džiugino kalno vardu buvo minimas jau XVI ir XVIII a. dokumentuose. Jis buvo Džiuginėnų dvaro, kurį valdė Gorskiai, valdose. Džiugo vardą XIX a. viduryje pirmasis pavartojo kunigas Liudvikas Adomas Jucevičius, surinkęs ir užrašęs legendas apie šį kalną „Žemaičių žemės prisiminimuose“ (1842 m.). Padavimais ir legendomis apipintas kalnas domino ne vieną tyrinėtoją. XIX a. viduryje Džiugo piliakalnį minėjo istorikas M. Balinskis. Apie jį vėliau rašė A. H. Kirkoras, T. Daugirdas, M. E. Brenšteinas, K. Gukovskis. XIX a. 9-ajame dešimtmetyje T. Daugirdas aprašė Džiuginėnų piliakalnio padėtį vietovėje ir nubraižė jo planą bei apytikslį pjūvį. Šis tyrinėtojas matuokle nustatė piliakalnio aukštį (anot T. Daugirdo, jis siekė 30 m), apibūdino jo pylimus ir duobes aikštelėje. Piliakalnio P papėdėje T. Daugirdas pastebėjo keliolika mažų kauburėlių, kuriuos jis siejo su kapavietėmis. Telšių ir Džiuginėnų piliakalnio apylinkėse T. Daugirdas surinko nemažai legendų ir pasakojimų apie piliakalnį ir legendinio karžygio Džiugo žygius.

1899 m. Džiuginėnų piliakalnis buvo įtrauktas į F. Pokrovskio sudarytą pirmąjį Lietuvos archeologinį žemėlapį.

1901 m. Siraičių kaime ariant lauką kalvoje netoli piliakalnio buvo rastas į žemę įsmeigtas geležinis kalavijas. Jį atkasant šalia duobutėje rastas visas archeologinių dirbinių lobis, kurį sudarė geležinis pentinas, diržo sagtis, 16 žalvarinių pasaginių segių, žiedų, apyrankių, žalvarinių svarstyklių dalys, svorelis ir kt. – iš viso 42 radiniai. Šį lobį 1902 m. iškasė Siraičių palivarko savininkas Engelbertas Andrijauskas ir jo sūnus dailininkas Leopoldas Andrijauskas. Apie rastą lobį 1903 m. spaudoje rašė M. E. Brenšteinas. XI–XII a. datuojamų archeologinių dirbinių lobis buvo rastas tada dar nežinomo Siraičių kapinyno teritorijoje ir galėjo būti savotiška auka ar labai turtingo degintinio kapo įkapės.

1903 m. M. Brenšteinas Džiugo piliakalnio P pusėje aptiko keletą nežymių kauburėlių, kuriuos T. Daugirdas laikė kapavietėmis. Vėliau toje vietoje buvo rasta molinių puodų šukių ir akmens skelčių, kurios buvo perduo-

tos į Krokuvą. 1911 m. du iš minėtų kauburėlių kasinėjo Krokuvos universiteto profesorius K. Mošinskis ir rado žmogaus kaulą bei molinio puodo šukę su banguotu ornamentu.

Vėliau Džiuginėnų piliakalnį mini P. Tarasenka (P. Tarasenka, *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928, p. 126). Išliko įdomūs aprašymai apie Džiugo piliakalnį, užrašyti žymaus Žemaitijos liaudies meno tyrinėtojo, dailininko grafiko J. Perkovskio, kurio gyvenimas susijęs su Džiuginėnų dvaru ir jo apylinkėmis. Šis dvaras priklausė jo motinai, kilusiai iš dvarininkų Gorskių giminės, ištekėjusiai už gydytojo Perkovskio iš Varšuvos. Šeima dažnai grįždavo gyventi į dvarą ir jau nuo mažens būsimąjį menininką domino senovinės legendos ir pasakojimai apie Džiugo piliakalnį. Šis kalnas vėliau tapo viena jo darbų tema, įamžinta išlikusiuose kūriniuose. Savo 1934 m. Džiugo piliakalnio aprašymuose J. Perkovskis prisimena pasakojimą, jog kalne buvusi rasta geležinė stovylėlė, vaizduojanti raitą mergaitę ant arklio. Taip pat rašoma apie to kalno niokojimą – lobių ieškotojų paliktas duobes.

Siraičių ir Džiuginėnų gyventojai, dirbdami laukus apie Džiugo kalną, yra aptikę atsitiktinių radinių: puodų šukių, akmeninių skelčių, žalvarinių papuošalų bei geležinių įrankių ar ginklų fragmentų. Visi tokie atradimai žadino vaizduotę, gimdė naujus pasakojimus, kurie toli gražu ne visada atitiko tikrovę. Pasakojama, kad XIX a. pabaigoje, statant laiptus į kalną, rasta auksinė grandinė.

1956 m. pavasarį ŽMA darbuotojas archeologas Vitas Valatka žvalgė Džiuginėnų piliakalnio papėdės gyvenvietės P dalies ariamą paviršių, surinko radinius bei atkreipė dėmesį į iki tol mažai žinomą kapinyną Siraičių kaime. 200 m į P nuo piliakalnio (ten, kur rastas lobis) išartos žemės paviršiuje buvo randama žalvarinių dirbinių ir sudegusių kaulų liekanų. Minėtoje vietoje tų pačių metų rudenį V. Valatka kartu su LII archeologe E. Butėniene ištyrė 11 degintinių kapų. 1957 m. Siraičių kapinyno tyrinėjimai buvo tęsiami. Toliau tyrinėjimams vadovavo V. Valatka savarankiškai – jų metu buvo rasti ir ištirti dar 9 kapai. Nustatyta, kad mirusieji laidoti plokštiniuose kapuose, deginti ir nedeginti. Į kapus dėtos X–XIII a. datuojamos įkapės: ginklai, darbo įrankiai, papuošalai. Po šių tyrinėjimų tapo aišku, kad Džiuginėnų piliakalnio archeologinį kompleksą sudaro piliakalnis, papėdės gyvenvietė ir kapinynas. Tikėtina, kad šiuos archeologinius paminklus paliko ta pati bendruomenė, kurios materialinėje kultūroje daug kuršiškų bruožų.

1991 m. rudenį Džiuginėnų piliakalnio papėdės gyvenvietės ŠV pusėje, 100 m nuo piliakalnio savavališkai buvo iškastas 0,7–1,2 m pločio ir 90 cm gylio griovys, skersai kertantis visą šios gyvenvietės plotą. Iškastų žemių sampilų paviršiuje aptikta radinių (keramikos, molio tinko). 1993 m. birželio mėnesį, prieš užkasant griovį, ŽMA archeologė L. Valatkienė, pasinaudodama tuo, kad griovyje atidengtas gyvenvietės kultūrinio sluoksnio pjūvis, atliko žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimus. Jų metu rado ugniaviečių ir židinių liekanų. Ne visų židinių konstrukcija išliko aiški, dalis jų įrengta panaudojant akmenis ir plūktą molį. Kultūrinio sluoksnio struktūra nevienoda (jis siekė 50–85 cm). Buvo rasta keramikos – žiestų, molinių puodų šukių. Dalis rastųjų šukių ornamentuota. Puodų sienelės puoštos banguotomis ir horizontaliomis, įgilintomis linijomis, o jų peteliai – įstrižais, įgilintais rėželiais. Tyrinėjimų metu rasta archeologinė medžiaga datuojama XII–XIII a. (žr. *ATL 1992 ir 1993 metais,* V., 1994, p. 79–84).

1999 m. tiesiant pėsčiųjų ir dviračių taką ties Džiuginėnų piliakalnio papėdės gyvenvietės ŠR riba Zenonas Baubonis atliko žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus. Buvo ištirtas 18 m² plotas. Tyrinėjimų metu buvo rastas akmenų grindinys, medinio šulinio liekanos, lipdytos ir žiestos keramikos, kelios brūkšniuotosios keramikos šukės. Piliakalnio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis datuojamas I tūkst. antra puse – II tūkst. pradžia (žr. *ATL 1998 ir 1999 metais,* V., 2000, p. 86–87).

2003 m. spalio mėnesį Bronius Dakanis atliko archeologinius žvalgomuosius tyrinėjimus projektuojamų Telšių miesto naujųjų kapinių vietoje, Džiuginėnų kaime, 2,26 ha dydžio plote, esančiame į V nuo veikiančių kapinių ir į P nuo Džiuginėnų dvaro sodybos. Čia buvo ištirtas bendras 37 m² plotas. Tyrinėjimų vietose aptiktas iki 50 cm storio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis su gausia lipdyta, grublėta ir žiesta keramika (dalis žiestų puodų šukių su lygiagrečių linijų ornamentu, kitos lygiu paviršiumi), molio tinko, balų rūdos gabalais, žvėrių ar gyvulių kaulais, apdegusiais židinių akmenimis. Kultūriniame sluoksnyje rastas retas žalvarinis papuošalas – klevo sėklos formos lietas kabutis bei žalvarinė grandelė. Džiuginėnų piliakalnio papėdės gyvenvietės radiniai datuojami IX–XIII a. (žr. *ATL 2003 metais,* V., 2005, p. 31–32).

2005 m. birželio mėnesį Džiuginėnų piliakalnio senovės gyvenvietės teritorijos Š pakraštyje, kelio Telšiai–Germantas P pakelėje, numatomos tiesti vandentiekio trasos vietoje Antanas Kavaliauskas atliko žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus. Tyrimų metu buvo iškasta 11 šurfų (bendras 11 m² plotas), aptiktas nuo 0,25 iki 1,5 m storio kultūrinis sluoksnis. Šurfuose 6, 7, iškastuose papėdės gyvenvietės teritorijos Š pakraštyje, kelio Telšiai–Germantas P pakraštyje, po 15–45 cm storio dirvožemio sluoksniu fiksuotas 0,32–1,05 m storio archeologiškai vertingas tamsiai pilkos, degėsingos žemės sluoksnis. Šis kultūrinis

1 pav. Perkasa 1. D. Karalienės nuotr.
Fig. 1. Trench 1.

sluoksnis datuojamas I tūkst. antrąja puse. Rastos trys lipdytų molinių puodų šukės ir nedidelis geležies gargažės gabaliukas. Kitose žvalgomųjų tyrinėjimų šurfų vietose archeologiškai vertingo kultūrinio sluoksnio ir radinių neaptikta (žr. ŽMA MA–620, p. 10).

2007 m. atliekant žvalgomuosius tyrinėjimus Džiuginėnų kaime buvo iškastos 4 skirtingo dydžio perkasos (2x3 m ir 2x5 m dydžio) (1 pav.) ir 23 šurfai, iš kurių 10 1x1 m dydžio ir 13 2x2 m dydžio. Iš viso tyrinėtas 94 m^2 bendras plotas.

Daugelyje tyrinėto žemės ploto vietų senojo kultūrinio sluoksnio visai neaptikta. Papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis rastas ploto Š pakraštyje, visai netoli lauko keliuko, vedančio buvusio Džiuginėnų dvaro sodybos link, šurfuose 9, 10 ir perkasoje 4. Šurfuose 9, 10 kultūrinis sluoksnis buvo atidengtas po dirvožemio sluoksniu 28–39 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Šurfe 9 atidengtas 15–20 cm storio tamsus, nežymiai degėsingas kultūrinis sluoksnis, kuriame radinių nerasta. Šurfe 10 kultūrinis sluoksnis buvo degėsingas, tamsus, 22–35 cm storio. Šiame šurfe rasta žiestos keramikos, molio tinko, vienas geležinio dirbinio ruošinys (peiliukui). Radiniai datuoti X–XII a. Perkasoje 4 buvo rastas kultūrinis sluoksnis su papėdės gyvenvietės liekanomis: akmenimis, smulkiais degėsiais, molio tinko gabalėliais, kuolavietėmis. Šio kultūrinio sluoksnio viršutinė dalis smarkiai apardyta žemės arimo darbų metu. Rasta viena šukė – žiesto puodo sienelės fragmentas – datuojama XII a. Kultūrinio sluoksnio storis minėtoje vietoje siekė 43–76 cm.

Intensyvesnis kultūrinis sluoksnis aptiktas ploto PV dalyje, šurfe 18. Šioje vietoje kultūrinis sluoksnis pasiektas 28–35 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Jo storis siekė apie 1,05–1,1 m. Žemės sluoksnis labai degėsingas, su atskirais degėsingais ploteliais, sudegusio molio trupiniais. Be molio tinko, rasta keramikos, metalo lydymo atliekų. Radiniai datuoti X–XII a. Tyrinėto ploto PR dalyje, šurfe 19, senasis kultūrinis sluoksnis su pavieniais akmenimis, molio tinko gabalėliais, smulkiais degėsiais atkastas po dirvožemiu 34–40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Jo storis siekė 64–70 cm. Šurfe 24, kuris buvo iškastas ploto P dalyje, 11,3 m atstumu nuo esamų naujųjų Telšių miesto kapinių tvoros po dirvožemiu 37–43 cm gylyje aptiktas papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Juodos žemės sluoksnyje, kurio storis siekė 46–54 cm, rasta tik viena puodo šukė, datuojama XII a.

Džiuginėnų piliakalnio papėdės gyvenvietės kultūrinio sluoksnio storis buvo nevienodas – 0,15–1,1 m. Jame aptikti archeologiniai radiniai negausūs, datuoti X–XII a. Atsižvelgiant į aptiktą papėdės gyvenvietės dalį, siūloma miesto kapinių tyrinėto žemės ploto vietoje neplėsti, o naująsias Telšių kapines projektuoti kitoje vietoje.

The field evaluation in Džiuginėnai

In 2007 the ŽMA conducted a field evaluation in Džiuginėnai village (Telšiai district) at the site of the planned expansion of Telšiai's new city cemetery, 104 m to the SW of the Džiuginėnai hill fort site. During it 4 trenches (Fig. 1) and 23 test pits, a total area of 94 m^2, were excavated. A cultural layer from the settlement at the foot of the hill was found on the N edge of the plot. Its thickness was uneven: 0.15–1.1 m. A few finds (mostly pottery) that date to the 10th–12th centuries were discovered in the layer.